

RĪGAS POLITEHNISKĀ INSTITŪTA ABSOLVENTA (1916) JĀŅA RUPĀ (1889–1974) PEDAGOĢISKĀ DARBĪBA LATVIJĀ

ALĪDA ZIGMUNDE*
ILZE GUDRO

Rīgas Tehniskā universitāte

ILZE ŪSELE
INETA BAUERE

Gulbenes novada vēstures un mākslas muzejs

Kopsavilkums. Pētījums par inženieri, pedagogu, Rīgas Politehniskā institūta (RPI) Ķīmijas nodaļas absolventu (1916) Jāni Rupo (1889–1974) veikts, izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas Valsts arhīva dokumentus, kā arī Gulbenes novada vēstures un mākslas muzeja krājumu. Raksts par Latvijā 20. gadsimtā pazīstamo pedagogu – Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas ilggadējo un vienīgo direktoru (1926–1944) – J. Rupo atklāj arī viņa darbību pēc Otrā pasaules kara Rīgas industriālajā politehnikumā. Tajā raksturotas gan mācību iestādes, gan direktors un skolotājs J. Rupais un viņa darba metodes, paveiktā nozīmīgums Gulbenei un Latvijai.

Atslēgvārdi: Jānis Rupais, Rīgas Politehniskais institūts, Gulbenes Valsts komercskola un arodskola, Rīgas industriālais politehnikums.

Jāņa Rupā ģimene

Jānis Rupais dzimis 1889. gada 5. maijā Vecpiebalgas pagastā zemnieka Jāņa Rupā (1839–1923) un viņa sievas Majas Rupās (dzim. Gūta; 1856–1944) ģimenē. Tēvs nācis no Jēkuļu mājām, bet vēlāk ar ģimeni pārcēlies uz Svīkultiem. Zināms, ka māte M. Rupā

* Korespondējošais autors.

E-pasts: alida.zigmunde@rtu.lv

© 2023 Alīda Zigmunde, Ilze Gudro, Ilze Ūsele, Ineta Bauere. Izdevējs RTU Izdevniecība.
Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* licenci CC BY 4.0.
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

tur dzīvojusi līdz mūža nogalei 1944. gadā [1]. Jānis bija otrais bērns ģimenē. Viņam bija māsas Marta Rupā (1888–1958) un Olga Zālite (dzim. Rupā; 1897–1957) un brālis Osvalds Rupais (1896–1975) [2]. Osvalds 1918. gada rudenī iestājās Baltijas Tehniskās augstskolas, kas turpināja RPI darbu (1918–1919), Inženieru nodaļā. Mainoties varām, šo augstskolu 1919. gada janvārī slēdza, tās vietā februārī nodibinot Latvijas Augstskolu (LA). O. Rupais turpināja tajā studijas no 1919. gada februāra līdz maijam [3]. Pēc tam Osvalds ar pārtraukumiem studēja (1920–1931) Latvijas Universitātes (LU; līdz 1923 – Latvijas Augstskola) Inženierzinātņu fakultātes Kultūrtehnikas nodaļā, Lauksaimniecības fakultātes Mežkopības nodaļā un Tautsaimniecības un tiesību zinību fakultātes Tautsaimniecības nodaļā, bet augstskolas diplomu neieguva [4]. Vecāki vēlējās, lai dēli iegūst labu izglītību, tā ģimenē tika uzskatīta par lielu vērtību. Vēlmi skoloties Rupo ģimene pārmantoja no Vidzemē kopš 18. gadsimta ienākušās Brāļu draudzes devuma tautas izglītībā un audzināšanā.

Abu dēlu sievas arī bija izglītotas un ieguvušas augstāko izglītību. Osvalda sieva Marta Rupā (dzim. Krieviņa; 1900–1989) arī absolvējusi LU (1940) un strādājusi par latviešu valodas skolotāju Rīgas skolās [5]. Jāņa Rupā sieva Elizabete Rupā (dzim. Grunte; 1893–1987) beigusi LU Ķīmijas fakultāti (1923) [6] un strādājusi tajā par asistenti (1923–1925) [7]. Pēc tam – par fizikas un ķīmijas skolotāju Valmieras komercskolā, pēc Otrā pasaules kara – Rīgas industriālajā politehnikumā (kopš 1991– Rīgas Valsts tehnikums), kā arī Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Zinātņu akadēmijas Mežsaimniecības problēmu institūtā par vecāko zinātnisko līdzstrādnieci. 1950. gadā viņa ieguva tehnisko zinātņu kandidātes grādu, aizstāvot disertāciju «Egļu kolofonija derivāti un to raksturojums» [8]. Viens no disertācijas oponentiem bija profesors, akadēmiķis Arvīds Kalniņš (1894–1981) – RPI Ķīmijas nodaļas absolvents (1916), J. Rupā studiju biedrs.

Studijas un studiju biedri Rīgas Politehniskajā institūtā un pirmie darba gadi

J. Rupais 1909. gadā absolvēja Rīgas pilsētas reālskolas papildklasi un pēc tam gadu mācījās Ķeizariskajā Maskavas tehniskajā skolā Krievijā. 1910. gada septembrī J. Rupais sāka studēt RPI Ķīmijas nodaļā. Par studijām bija jāmaksā, un 1912. gada 31. augustā J. Rupais par studiju naudas nesamaksāšanu no institūta tika izslēgts. Jāpieņem, ka vecākiem nebija naudas, un jauneklis gadu strādāja, lai 1913. gada septembrī studijas turpinātu [9; 126. lp.]. Pirmā pasaules kara laikā, 1915. gada vasarā, saistībā ar frontes tuvošanos RPI evakuēja uz

Maskavu. Evakuējās arī liela daļa docētāju un studentu, tostarp J. Rupais. 1916. gada maijā viņš ar izcilību absolvēja RPI, iegūstot inženiera tehnologa diplomu. Ķīmijas nodaļā studijas reizē ar viņu sāka vairāki latvieši, piemēram, Gustavs Vanags (1891–1965) [9; 96. lp.], kurš absolvēja LA (1921) un kļuva par pazīstamu ķīmiķi organīķi, LU un RPI profesoru, akadēmiķi. Cieša draudzība G. Vanagu vienoja ar studiju biedru Jāni Dāvi (1891–1965), kurš studijas pabeidza LU (1926) un strādāja par subasistentu (1922–1927) LU Ķīmijas fakultātē [10]. Lai gan J. Dāvis mūža nogalē dzīvoja Kanādā, bet G. Vanags Latvijā, viņi sarakstījās un uzturēja draudzīgas attiecības. G. Vanaga aiziešana mūžībā esot ietekmējusi J. Dāvja veselību, arī viņa dzīve pēc dažiem mēnešiem pārtrūka [11]. Abi mūžības ceļos devās 1965. gadā. No studiju biedriem latviešiem 1965. gadā mūžībā tika aizsaukts vēl viens – Ernests Kreišmanis (1890–1965), kurš 1915. gadā saņēma inženiera tehnologa diplomu un iestājās Aleksandra karaskolā Maskavā. Viņš piedalījās Pirmajā pasaules karā, 1918. gadā iestājās Latvijas armijā, piedalījās Latvijas brīvības cīņās un tika apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni (1921) [12]. Arī Visvalda Dūma (1892–1940), kurš studēja ķīmiju gan RPI, gan LU, dzīves gaitas bija līdzīgas – dienējis gan Krievijas, gan Latvijas armijā un apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni (1920) [13]. Studiju biedrs, RPI absolvents (1915) Aleksandrs Plūme (1890–1986) savu dzīvi saistīja ar dzelzceļiem. Tukumnieks Roberts Zēbergs (1889–1938) [14] kļuva par muitas ierēdņi un RPI absolvēja gadu vēlāk nekā J. Rupais – 1917. gadā. 1915. gadā studijas pārtrauca Eduards Dundurs (1891–1935), kurš vairākus gadus strādāja rūpnīcās Krievijā, taču, atgriezies Latvijā, studijas nepabeidza. Viņš bija Muitas departamenta vicedirektors (1921–1923) un direktors (1923–1935) [15]. Ķīmiju 1910. gadā sāka studēt arī Viktors Liniņš (1891–1968), kurš pēc gada pārgāja uz Lauksaimniecības nodaļu un absolvēja LU Lauksaimniecības fakultāti (1925). V. Liniņš, tāpat kā J. Rupais, starpkaru laikā bija pazīstams pedagogs, apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni (1933), strādājis par skolotāju Smiltēnē, Priekullos, Mežotnē [16].

J. Rupā studiju biedru vidū bija arī cittautieši. Viens no viņiem – Ļevs Sitins (*Лев Ситин*; 1891–1973), kurš studēja RPI vien vienu gadu un atpazīstamību guvis kā V olimpiādes spēļu Stokholmā (1912) dalībnieks šaušanā. Viņa mūžs saistīts galvenokārt ar Maskavu, kur viņš strādāja par fotogrāfu [17]. Mihails Rešetņikovs (*Михаил Решетников*; 1878–1937) bija dzimis Permas guberņā Krievijā un līdz Pirmajam pasaules karam studēja Rīgā. 20. gadsimta 30. gados viņš bija rūpnīcas «Altmetallzavod» (*Алтметаллзавод*) tehniskais direktors un galvenais inženieris, Lielā terora Krievijā upuris – 1937. gadā viņš tika nošauts kā «tautas ienaidnieks» [18]. Jānosauc arī citi studiju biedri: ebrejs – Leibs Vulfsons (1891–?), kurš studijas pabeidza LU (1923),

polis, RPI absolvents (1917) Eduards Jelovickis (*Eduard Jelowicki*; 1889–pēc 1929), vācbaltieši Rihards Rāše (*Richard Raasche*; 1889–?), RPI absolvents (1917), un Makss Ostvalds (*Max Ostwald*; 1891–?), kurš kā Vācijas pavalstnieks 1911. gadā uz gadu bija iesaukts karadienestā. Viņš bija Rīgas Politehnikuma (RP) bijušā profesora (1881–1887), Nobela prēmijas laureāta (1909) Vilhelma Ostvalda (*Willhelm Ostwald*; 1853–1932) brāļa Gotfrida Ostvalda (*Gottfried Ostwald*; 1855–1918) dēls. Viņa tēvs G. Ostvalds 1875. gadā bija iestājies RP, lai studētu tirdzniecības zinātnes, taču viņu pēc dažiem mēnešiem iesauca Vācijas karadienestā, un pēc gada viņš studijas neturpināja. Abi minētie Ķīmijas nodaļas studenti – vācbaltieši M. Ostvalds un R. Rāše – 1939. gadā izceļoja uz Vāciju.

Lai gan J. Rupā studenta personāllieta Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā nav saglabājusies, ir saglabājusies viņa studiju biedra E. Dundura studiju grāmatiņa [19]. Tajā ir parakstīties RP absolvents (1889), RPI Ķīmijas nodaļas dekāns (1906–1917), profesors (1894), vairākkārtējs Nobela prēmijas kandidāts Pauls Valdēns (1863–1957), kurš docēja ķīmiju, kā arī adjunktprofesors Hermans Pflaums (*Hermann Pflaum*; 1862–1912), kurš docēja fiziku, RPI absolvents (1903), docents, arhitekts Hermans Zeiberlihs (*Hermann Seuberlich*; 1878–1938), arhitektūras formu docētājs, profesors Bruno Karls Doss (*Bruno Karl Doss*; 1861–1919), ģeoloģijas, mineraloģijas docētājs u. c. Zināšanas tika novērtētas piecu ballu skalā, ierakstot arī tādus vērtējumus kā 3 $\frac{1}{2}$ un 4 $\frac{1}{2}$.

Pēc RPI absolvēšanas J. Rupais dzīvoja un strādāja Krievijā. No 1916. gada 1. februāra līdz 1917. gada 30. septembrim viņš strādāja kādā smacējošo un sprāgstošo vielu fabrikā Maskavā. Tad pārcēlās uz Pēterburgu (patlaban – Sanktpēterburga), kur no 1917. gada 1. oktobra līdz 1919. gada 15. septembrim strādāja naftas un naftas pārstrādes fabrikā, no 1919. gada 16. septembra līdz 1921. gada 7. septembrim – sabiedrības «Нефтегаз» (*Heŋmezas*) naftas, gāzes un skābekļa fabrikā. Atgriezies Latvijā, no 1921. gada 1. oktobra līdz 1924. gada 30. novembrim J. Rupais darbojās tirdzniecības un rūpniecības akciju sabiedrības «Nafta» rūpniecības uzņēmumos Rīgā un Daugavpilī. Sekoja darbs tirdzniecības un rūpniecības akciju sabiedrības «Baltujūra» sāls pārstrādāšanas uzņēmumā Liepājā no 1924. gada 1. decembra līdz 1925. gada 14. martam. Vēlāk vairāk nekā ceturtdaļgadsimtu ilgs skolotāja darbs – vispirms no 1925. gada 15. marta līdz 1926. gada 31. augustam Cēsu Valsts arodskolā, pēc tam Gulbenē un Rīgā [20].

Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas darbība (1926–1944)

Gulbene 20. gadsimta pirmajā pusē strauji attīstījās. Te tika izbūvēta šaursliežu dzelzceļa līnija Pļaviņas–Gulbene–Alūksne–Valka, 1916. gadā to pārveidoja par platsliežu un izbūvēja jaunu līniju: Gulbene–Ieriķi. Pieauga arī iedzīvotāju skaits, un 1928. gadā Gulbene, kas līdz tam bija bieži apdzīvota vieta ar miesta tiesībām un ko sauca par Vecgulbeni, ieguva pilsētas tiesības.

Pieaugot iedzīvotāju skaitam, radās nepieciešamība celt jaunas sabiedriskās celtnes, tostarp dažādas mācību iestādes. 1925. gada vasarā Skolu virsvaldes direktors R. Liepiņš, apspriežoties ar vietējās un apriņķa pašvaldību pārstāvjiem, vienojās Vecgulbenē atvērt arodskolu, kas būtu Vecgulbenes dzelzceļu mezgla strādnieku interesēs [21]. 1926. gadā darbu sāka Vecgulbenes arodskola, taču tai nebija piemērotu telpu, un tā darbojās vecā kroga telpās. Sākumā tā bija trīsgadīga arodskola ar Tirdzniecības un Mehānikas nodaļām. Nākamajā mācību gadā Tirdzniecības nodaļu pārveidoja par komercskolu, ko apvienoja ar arodskolas Mehānikas nodaļu. Tā 1928. gadā darbu sāka Vecgulbenes (pēc pilsētas tiesību iegūšanas – Gulbenes) Valsts komercskola un arodskola ar vidusskolas tiesībām. Speciālas ēkas būvei valdība 1926. gada beigās nolēma piešķirt 160 000 latu [22]. Par jaundibinātās Gulbenes (Vecgulbenes (1926–1928)) arodskolas direktoru 1926. gadā kļuva J. Rupais. 1927. gada 10. septembrī jaunajai skolas ēkai tika ielikts pamatakmens. Uz svinībām bija ieradies izglītības ministrs Jānis Pliekšāns (Rainis; 1865–1929), Izglītības ministrijas Skolu virsvaldes direktors Reinis Liepiņš (1885–1949), Arodskolu direktors Indriķis Zubāns (1884–1961) un arodskolas jaunbūves projektētājs Indriķis Blankenburgs (1887–1944) [23]. Divi no viesiem bija RPI absolventi – Indriķis Zubāns, Inženieru nodaļas absolvents (1915), un Indriķis Blankenburgs, Arhitektūras nodaļas absolvents (1913). I. Blankenburga projektētā Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas ēka Skolas ielā 10 (patlaban – Gulbenes novada vidusskola) tika uzcelta 1928. gadā [24].

Rīgas Politehniskā
institūta
absolventa (1916)
Jāņa Rupā
(1889–1974)
pedagoģiskā
darbība Latvijā

1. attēls. Gulbenes Valsts komercskola un arodskola (20. gadsimta 20. gadi).

Gulbenes Valsts komercskolai un arodskolai bija laba slava, jo tā gatavoja labus sava amata speciālistus. Komercskola gatavoja grāmatvedības un kantora darbiniekus, tirdzniecības un kooperācijas darbiniekus, un tās absolventiem bija tiesības studēt LU un citās augstskolās. Arodskolā Mehānikas nodaļa gatavoja «lauksaimniecības mašīnu un vispārīgi mašīnbūvju mēchanikus, atslēdzniekus, virpotājus, kalējus un zirgu apkalējus, kas var vadīt un remontēt dažādas lauksaimniecības mašīnas un darba rīkus, kā arī izgatavot vienkāršas lauksaimniecības mašīnas un darba rīkus, ierīkot smēdes un apkalt zirgus» [25]. Mācības komercskolā ilga piecus gadus, arodskolā – mehānikas nozarē četrus gadus, atslēdznieku, kalēju, lējēju – trīs.

Gulbenes Valsts komercskolā un arodskolā, piemēram, 1936./1937. mācību gadā, mācījās 262 skolēni: 153 komercskolā un 109 arodskolā. Līdz 1937. gada pavasarim to bija absolvējuši 308 jaunieši: 153 komercskolu un 155 arodskolu. Vairums strādāja savā arodā, bet daļa studēja LU [26]. Beidzot Gulbenes Valsts komercskolu un arodskolu, jaunieši ieguva arodu, sekmīgie un mazturīgie skolēni tika atbrīvoti no mācību maksas, kas daudzām ģimenēm bija ļoti aktuāli un svarīgi. Skolā darbojās pūtēju orķestris, koris, tika iestudētas lugas, rīkoti sporta pasākumi, balles. 30. gados Latvijā attīstījās planierisms, un skolotāja, inženiera Edgara Riekstiņa (1904–?) vadībā arodskolā audzēkņi būvēja planierus, vairāki no viņiem aizrāvās ar šo sporta veidu. Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolā audzēkņi bija Latvijas aerokluba Gulbenes nodaļas biedri un iesaistījās arī buru lidmašīnas būvē [27]. Aerokluba biedri bija arī skolotāji – direktors J. Rupais un E. Riekstiņš [28].

2. attēls. Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolā audzēkņu grupa (stāv no kreisās: Latvijas aerokluba Gulbenes nodaļas valdes priekšsēdētāja v. i. Ernests Stambergis (1884–1943) un kopas priekšnieks inženieris, skolotājs Jānis Turaids (1902–1980)) pie planiera (20. gadsimta 30. gadi).

1939. gada 7. maijā notika Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas karoga svētki [29]. Karogs tika iesvētīts un pasniegts direktoram K. Rupajam. Tas bija darināts pēc Vecgulbenē dzimušā mākslinieka Jūlija Madernieka (1870–1955) zīmējuma, un tajā bija ierakstīta devīze «Skaidru sirdi, krietnu darbu». Karogu dāvināja Gulbenes pilsētas un apkārtnes pagastu pašvaldības un skolas absolventi [30].

3. attēls.
Direktors J. Rupais
pasniedz skolas
karogu vienam
no skolniekiem
(1939).

Izlaidumi bija svinīgs un priecīgs notikums gan audzēkņiem, gan pedagogiem, un tajos vienmēr notika fotografēšanās. Latvijas pirmās brīvvalsts laika pēdējā izlaidumā 1940. gada 15. jūnijā, pārstāvēt valdību, piedalījās RPI Ķīmijas nodaļas absolvents (1910), LU profesors Pēteris Nomals (1876–1949) [31]. Skolas absolventiem tika pasniegta valdības dāvana – latviešu rakstnieces Annas Brigaderes romāns «Kvēlošā lokā». Šis romāns savā ziņā bija kļuvis par Latvijas tapšanas hroniku 20. gadsimtā, un drīz vien pēc komercskolas un arodskolas 1940. gada izlaiduma padomju vara to uz ilgu laiku iekļāva aizliegtās literatūras sarakstā. Bija sācies padomju okupācijas laiks, un 1940./1941. mācību gadā skolu līdzīgi kā citas komercskolas pārdēvēja par ekonomisko tehnikumu. Otrā pasaules kara gados tas atguva savu vēsturisko nosaukumu un, piemēram, 1942. gada jūnijā Gulbenes komercskolu absolvēja 32 audzēkņi, arodskolu – 20 [32]. Otrā pasaules kara gados skolai bija grūtības ar internātu, taču pilsētas vadība atrada citas telpas, un mācības turpinājās. 1943./1944. mācību gadā komercskolā bija 195, arodskolā 155 audzēkņi [33]. Tas bija pēdējais mācību gads – Gulbenes Valsts komercskola un arodskola pastāvēja līdz 1944. gada vasarai. Jāpiebilst, ka daļa absolventu turpināja mācīties augstskolās.

J. Rupā pedagogiskā darbība Gulbenē un viņa kolēģi

J. Rupais bija pirmais un vienīgais Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas direktors un šajā amatā strādāja 18 gadus. Gulbenē viņu pazina un cienīja ne tikai paša audzēkņi, bet arī pilsētas un tās apkārtnes iedzīvotāji. Audzēkņi stalto, vienmēr mierīgo, vārdos skopo un runājot apdomīgo direktoru J. Rupo uzskatīja par skolas dvēseli. Skolā bija kārtība, valdīja saskaņa gan skolotāju, gan audzēkņu vidū. Nevienš no skolas netika izslēgts vai bargi sodīts, lai gan dažreiz audzēkņi sastrādāja nedarbus [34; 34. lpp]. J. Rupais organizēja jautājumu un atbilžu vakarus un piedalījās tajos arī pats, apspriežot dažādas tēmas. Viņš neesot spējis pateikt kādu bargāku vārdu un nav izrādījis dusmas. Taču vienreiz «viņa acis iekvēlojās, un paceltā balsī viņš teica: «Nemelojiet!» Klasē iestājās dziļš klusums, bet vienu no mums viņš bija pieķēris pie meliem. Viņš necieta melus, un šo negatīvo cilvēka dabas īpašību viņš centās mūsu dvēseles izdzēst. Direktors nebija mūsu sōģis, bet vissaprotošākais un visizpalīdzīgākais cilvēks vārda patiesā nozīmē» [34; 105.–106. lpp.]. Tas bija ārkārtējs gadījums, jo J. Rupais bija nosvērts, laipns, mierīgs, cilvēcisks – tā viņu raksturoja bijušie audzēkņi.

4. attēls. Izlaidums,
pirmajā rindā ceturtais no
kreisās – J. Rupais
(ap 1932).

J. Rupais līdzās direktora amatam bija skolotājs, mācīja organisko un neorganisko ķīmiju un vadīja praktiskos darbus tajā, fiziku, preču zinības, vienu gadu – arī algebru, kas audzēkņa Jāņa Kubulnieka (1921–2006) vērtējumā nebija J. Rupā sirdslieta. Toties preču zinības viņš esot mācījis interesanti, padarot šī mācību priekšmeta apguvi vieglu, atmiņā paliekošu [34; 88. lpp.]. Skolotāja iejūtību un labestību J. Kubulnieks izjuta 3. klasē, kad viņš saslima un otrajā trimestrī skolā bija tikai trīs nedēļas. Ilgā prombūtne neveicināja sekmes, un viņš bija nesekmīgs algebrā un grāmatvedībā. Nesekmīgajiem par skolu bija jāmaksā, tāpēc

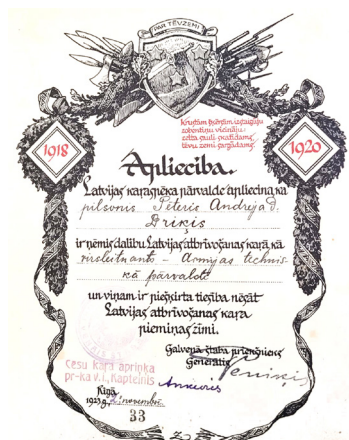
J. Kubulniekam kā mazturīgu vecāku dēlam tas būtu nozīmējis mācību pārtraukšanu. Direktors pieņēma lēmumu, ka audzēknim jāmaksā tikai par to laiku, kad viņš ir bijis skolā, tātad – par trim nedēļām. Direktors uzmundrinājis J. Kubulnieku, sakot, ka gan jau trešajā trimestrī viņš būšot sekmīgs [34; 67. lpp.]. J. Rupā personība un pedagogiskā darbība bija labs paraugs J. Kubulniekam – viņš kļuva par skolotāju Lejasciemā, bija amatierteātra režisors, aktieris.

Rīgas Politehniskā
institūta
absolventa (1916)
Jāņa Rupā
(1889–1974)
pedagoģiskā
darbība Latvijā

5. attēls. Izlaidums,
pirmajā rindā ceturtais no
kreisās – J. Rupais (1938).

Par Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas noorganizēšanu, sekmīgu un enerģisku vadīšanu J. Rupais 1933. gadā tika apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni [20]. Valsts apbalvojumu – V šķiras Atzinības krustu – saņēma arī J. Rupā kolēģis, RPI Ķīmijas nodaļas absolvents (1915) Pēteris Driķis (1887–?) [35]. P. Driķis bija piedalījies Latvijas brīvības cīņās (Latvijas Neatkarības karā), iesaistījās Gulbenes pilsētas dzīvē – kandidēja pilsētas domes vēlēšanās 1931. gadā [36], pēc Otrā pasaules kara bija Gulbenes 1. vidusskolas mācību pārzinis.

6. attēls. Apliecība par Pētera Driķa dalību
Latvijas Neatkarības karā (1923).

Gulbenes Valsts komercskolā un arodskolā strādājuši daudzi pedagogi. Piemēram, J. Rupā kolēģis 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē un 40. gadu sākumā bija Edmunds Zirnītis (1911–1989) – latviešu valodas un literatūras skolotājs, baltu filologs, dzejnieks un esejists [37]. Fiziku, ģeometriju un mehāniku mācīja (1934–1941) Voldemārs Andersons (1905–1941), kurš bija arī Latvijas Universitātes docētājs [38]. Tautsaimniekam Jānim Labsvīram (1907–2002) ar direktoru J. Rupo izveidojās draudzīgas attiecības, abi skolotāji bija peldēšanās entuziasti. J. Labsvīru direktors parasti lūdza runāt skolas saimei valsts svētku vai svarīgu notikumu pasākumos, vēlāk viņu aicināja uzrunāt arī gulbeniešus [34; 38.–39. lpp.]. Viņš mācīja politekonomiju, tautsaimniecību, kooperāciju, likumu zinības Gulbenes Valsts komercskolā un arodskolā (1929–1936), 20. gadsimta 60. gados kļuva par Indiānas Universitātes, ASV, tautsaimniecības profesoru, Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda doktors vēsturē, apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni (1995) [39]. Gulbenē strādāja arī tautsaimnieks Arvīds Baķis (1894–1983), kurš no 1927. gada strādāja par skolotāju un mācīja grāmatvedību, tirdzniecības aritmētiku, vēlāk – arī krievu valodu. Pianists Kārlis Encis (1912–1982) mācīja dziedāšanu un vēsturi. Ilgāku vai īsāku laiku Gulbenes Valsts komercskolā un arodskolā strādājuši vēl ne viens vien pedagogs. Vairums no viņiem bija nacionāli noskaņoti un pēc Otrā pasaules kara palika Latvijā, daļa emigrēja (J. Labsvīrs, Eduards Lejiņš (1894–1990) u. c.).

Rīgas industriālā politehnikuma ķīmijas skolotājs J. Rupais

Pēc Otrā pasaules kara J. Rupais no Gulbenes pārcēlās uz Rīgu un sāka strādāt Rīgas industriālajā politehnikumā. Viņš beidzot izveidoja savu ģimeni, dibinot to pēc 50 gadu sasniegšanas. Savu nākamo dzīvesbiedri Elizabeti viņš pazina jau kopš jaunības. Viņi bija tikušies pirmā Pasaules kara gados Maskavā. Dokumentālu apliecinājumu, vai viņus toreiz saistīja tikai pedagoģiskais darbs un izglītības jautājumi, vai arī savstarpējas simpātijas, nav.

Daudzi skolotāji bija emigrējuši, un politehnikumā darbu sāka arī E. Rupā, kura 1944./1945. mācību gadā bija Rīgas industriālā politehnikuma Ķīmijas nodaļas vadītāja [40; 1.–2. lpp.]. J. Rupais bija mācību daļas vadītājs un politehnikuma pedagoģiskajā sēdē 1945. gada 2. martā aizrādīja kolēģiem, ka par audzēkņu pārkāpumiem vispirms jāziņo skolai [40; 3.–4. lpp.]. Pedagoģiskajās sēdēs tika apspriesti aktuālie darba jautājumi politehnikumā, tostarp sekmes un uzvedība. Audzēkņu disciplīnas pārkāpumi bija neattaisnoti stundu kavējumi,

1947. gada februārī J. Rupais pedagoģiskajā sēdē nolasīja referātu par audzināšanas darbu ar audzēkņiem un viņu vecākiem. Politehnikumā pāris J. Rupā kolēģu vēlāk strādāja viņa *Alma mater* – RPI. Tāds bija ķīmiķis Fricis Ceplis (1917–2017), kurš strādāja Rīgas industriālajā politehnikumā (1945–1948) un vēlāk bija RPI docētājs (1960–1987). Arī inženieris mehāniķis, Rīgas industriālā politehnikuma Elektrotehnikas nodaļas absolvents (1947) Pēteris Savelļevs (1925–2006), kurš ir strādājis arī Rīgas industriālajā politehnikumā. Dokumenti liecina, ka kādu laiku J. Rupais bijis arī politehnikuma Ķīmijas nodaļas vadītājs. Šai nodaļai 1947. gadā pievienoja Kūdras nodaļu [41]. J. Rupais Rīgas industriālajā politehnikumā strādāja vēl 1952. gada maijā [42], pēc tam viņa vārds pedagoģisko sēžu protokolos vairs nav atrodams. Arī politehnikumā viņš bija stingrs un taisnīgs pedagogs [43].

Kopā ar sievu J. Rupais rūpējās par savu vasarnīcu Saulkrastos, vēlāk – Vecāķos, jo bija jābraukā uz darbu Rīgā un Saulkrasti bija par tālu. Jūrmalas smiltis nebija piemērotas dārzu audzēšanai, tāpēc saimnieks sanesa dārzam auglīgu zemi. Ap māju Vecāķos auguši koki un bijušas skaistas puķu dobes [34; 34., 39. lpp.].

Nobeigums

J. Rupais un viņa studiju un laikabiedri veidoja jaundibināto Latvijas Republiku. Viņš bija skolotājs un veicināja arodizglītību, viņa studiju biedri – Latvijas armiju, muitu, ķīmisko rūpniecību un augstāko izglītību. Pēc Otrā pasaules kara J. Rupais turpināja pedagoģisko darbību Latvijā, savukārt daļa viņa studiju biedru devās emigrācijā uz Ameriku – ASV (E. Kreišmanis), Kanādu – J. Dāvis, Argentīnu – A. Plūme, Vāciju – M. Ostvalds, R. Rāše. 1910. gadā RPI ķīmijas studijas iesākušo dzīves un likteni veidojās dažādu politisko varu apstākļos – viņi piedzima cariskajā Krievijā, karjeru veidoja Latvijas Republikā, Padomju Savienībā, citās Eiropas valstīs. Šī paaudze piedzīvoja Pirmo un Otro pasaules karu, bija arī holokausta upuri. Precīzu informāciju par ebreju studentu tālāko likteni autorēm neizdevās atrast. J. Rupajam laimējās, jo viņu neskāra padomju varas iestāžu represijas. Viņš nedarbojās politiskās partijās, nebija iesaistījies studentu korporācijās un galveno uzmanību pievērsa audzēkņu mācīšanai un audzināšanai, dodams pamatu tālākajai dzīvei.

2023. gadā Gulbenes pilsēta atzīmē 95 gadu jubileju, un tikpat gadu ir arī senajai Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas ēkai, ar kuras likteni cieši savijies inženiera un skolotāja J. Rupā mūžs. Pirmā un vienīgā Gulbenes Valsts komercskolas un arodskolas direktora gaitas palikušas vēsturē, bet ēkas mūžs turpinās, dodot iespēju izglītoties vidusskolēniem.

ATSAUCES

- [1] Maja Rupā. *Tēvija*, 1944. gada 9. augusts, Nr. 186, 5. lpp.
- [2] Vecpiebalgas draudzē dzimušo metrikas grāmata, 1896. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LNA LVVA) 235. f., 12. apr., 60. l., 12. o. p. lp.
- [3] Rīgas Politehnikums 1862–1919. Album Academicum (1912–1919). Rīga: LU Studentu grāmatnīcas izdevums, 1938, 269. lpp.
- [4] LU studenta Osvalda Rupā personāllieta. LNA LVVA 7427. f., 1. apr., 1702. l.
- [5] Skolotājas Martas Rupās personāllieta. LNA LVVA 1632. f., 1. apr., 6143. l.
- [6] LU studentes Elizabetes Gruntes personāllieta. LNA LVVA 7427. f., 1. apr., 1660. l.
- [7] Skolotājas Elizabetes Gruntes cenza lieta. LNA LVVA 1632. f., 1. apr., 7234. l., 1.–20. lpp.
- [8] Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas zinātniskās padomes sēde 1950. g. 8. septembrī. *Cīņa*, 1950. gada 25. augusts, Nr. 202, 6. lpp.
- [9] RPI studentu saraksts. LNA LVVA 7175. f., 1. apr., 1909. l., 126. lp.
- [10] LU subasistenta Jāņa Dāvja personāllieta. LNA LVVA 7427. f., 13. apr., 362. l., 6. lp.
- [11] B. J. †Inž. ķīm. Jānis Dāvis. *Technikas Apskats*, 1966. gada 1. janvāris, Nr. 49–50, 36. lpp.
- [12] Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri. Rīga: Jāņa sēta, 1995, 264. lpp.
- [13] Visvaldis Dūms †. *Universitas*, 1940. gada 20. marts, Nr. 4, 130. lpp.
- [14] Roberta Zēberga Latvijas Republikas pase. LNA LVVA 2996. f., 21. apr., 8444. l., 11. lp.
- [15] Miris Muitas departamenta direktors Ed. Dundurs. *Pēdējā Briedī*, 1935. gada 8. februāris, 1. lpp.
- [16] Stājies darbā Smiltenes lauksaimniecības mācības iestāžu jaunais direktors. *Tālavietis*, 1942. gada 24. oktobris, Nr. 128, 3. lpp.
- [17] **Gudro, I., Zigmunde, A.** Rīgas Tehniskās universitātes olimpieši 110 gados, 1912 – 2022. Rīga: RTU, 2022, 155. lpp.
- [18] Жданова, Г. Д. Репрессии на Алтае в 1937–1938 гг. [tiešsaiste] <https://studfile.net/preview/3837665/page/6/> [citēts: 04.02.2023].
- [19] RPI studenta Eduarda Dundura personāllieta. LNA LVVA 7175. f., 1. apr., 799. l., 18.–21. lp.
- [20] Triju Zvaigžņu ordeņa domei iesniegtie dokumenti J. Rupā apbalvošanai ar Triju Zvaigžņu ordeni. LNA LVVA 1303. f., 2. apr., 28. l., 355.–356. lp.
- [21] J. Arodskolas atvēršana Vecgulbenē. *Dzelzceļnieks*, 1925. gada 15. jūlijs, Nr. 14, 13. lp.
- [22] Pārgrozījumi izglītības ministrijas budžetā. *Mūsu Nākotne*, 1927. gada 1. janvāris, Nr. 1, 17. lpp.
- [23] **Tr.** Uz pamatakmeņa likšanas svinībām. *Latvijas Kareivis*, 1927. gada 9. septembris, Nr. 202, 3. lp.

Rīgas Politehniskā
institūta
absolventa (1916)
Jāņa Rupā
(1889–1974)
pedagoģiskā
darbība Latvijā

- [24] **Zvaigzne, M., Zigmunde, A., Gudro, I.** Arhitekta Indriķa Blankenburga (1887–1944) dzimta un projekti laikmetu griežos. *Inženierzinātņu un augstskolu vēsture* 2018/2, 83. lpp.
- [25] Gulbenes valsts komercskola un arodskola. *Gulbenes Balss*, 1938. gada 13. maijs, Nr. 16, 4. lpp.
- [26] Gulbenes Valsts komercskola un arodskola. *Brīvā Zeme*, 1937. gada 29. maijs, Nr. 117, 11. lpp.
- [27] Iz Aerokluba nodaļu dzīves. *Spārnotā Latvija*, 1935. gada 1. jūlijs, Nr. 13, 361. lpp.
- [28] Latvijas aerokluba priekšnieka apkārtraksts Nr. 12. *Spārnotā Latvija*, 1937. gada 1. janvāris, Nr. 1, 29. lpp.
- [29] Skaidru sirdi, krietnu darbu. *Gulbenes Balss*, 1939. gada 12. maijs, Nr. 19, 7. lpp.
- [30] Karogs Gulbenes komercskolai. *Gulbenes Balss*, 1939. gada 28. aprīlis, Nr. 17, 1. lpp.
- [31] Izlaiduma akts Gulbenes komerc- un arodskolā. *Gulbenes Balss*, 1940, Nr. 25, 1940. gada 21. jūnijs, 1. lpp.
- [32] Ģimnāzijās noslēdzies sekmīgs mācību gads. *Tālavietis*, 1942. gada 25. jūnijs, Nr. 76, 3. lp.
- [33] Darbs Gulbenes valsts komercskolā un arodskolā. *Malienas Ziņas*, 1943. gada 4. novembris, Nr. 44, 4. lpp.
- [34] **[Rozenbergs, A., sast.]** Valsts Gulbenes komercskola un arodskola: skolotāju un audzēkņu atmiņu raksti. Rīga: Valsts Gulbenes komercskolas un arodskolas bijušo skolotāju un audzēkņu kopa, 1993, 34., 38.–39., 67., 88., 105.–106. lpp.
- [35] Ar Atzinības krustu apbalvoto 1. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1938. gada 22. decembris, Nr. 291, 2. lpp.
- [36] Pilsētas domes vēlēšanas. *Gulbenes Ziņas*, 1931. gada 12. marts, Nr. 144, 2. lpp.
- [37] **Dambrovs, Ā.** Kādreizējā gulbenieša piemiņai. *Dzirkstele*, Nr. 89. 1989. gada 27. jūlijs, 2. lpp.
- [38] Skolotājs Voldemāra Andersona personāllieta. LNA LVVA1632. f., 1. apr., 579. l.
- [39] In Memoriam. Jānis Labsvīrs. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. gada 3. jūlijs, Nr. 99, 17. lpp.
- [40] Rīgas industriālā politehnikuma pedagoģisko sēžu protokoli. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LNA LVA) 1712. f., 1. apr., 1. l., 1.–4., 27., 95., 95. o. p. lpp.
- [41] Rīgas industriālā politehnikuma pedagoģisko sēžu protokoli. LNA LVA 1712. f., 1. apr., 2. l., 1. o. p. lp.
- [42] Rīgas industriālā politehnikuma pedagoģisko sēžu protokoli. LNA LVA 1712. f., 1. apr., 4. l., 66. lp.
- [43] Rīgas Valsts tehnikums – 95. Rīga: Rīgas Valsts tehnikums, 2014, 63. lpp.

ILUSTRĀCIJU AVOTI

1. attēls. Gulbenes novada vēstures un mākslas muzejs, GVMM 12421.
2. attēls. Gulbenes novada vēstures un mākslas muzejs, GVMM 11419.
3. attēls. Gulbenes novada vēstures un mākslas muzejs, GVMM 12434.
4. attēls. Gulbenes novada vēstures un mākslas muzejs, GVMN 13334.
5. attēls. Gulbenes novada vēstures un mākslas muzejs, GVMN 4218.
6. attēls. LNA LVVA 4725. f., 1. apr., 12. l., 79. lp.
7. attēls. LNA LVVA 1632. f., 1. apr., 7234. l., 12. lpp.

ALĪDA ZIGMUNDE, *Dr. paed., Mg. phil.*, has been a Specialist at the Museum of Riga Technical University since 1989. From 2007 to 2015, she was a Senior Researcher. She is currently a Professor with the Institute for Humanities and the Head of the Department for Historic Research and Scientific Publications of the RTU Research Centre for Engineering History. Her main academic interests include the history of pedagogy in Europe, history of the institutions of education, and history of engineering sciences and universities.

Address: 1 Kronvalda Boulevard, Room 203, Riga, LV-1010, Latvia

Phone: +371 29869642

E-mail: alida.zigmunde@rtu.lv

ILZE GUDRO, *Dr. sc. ing.*, is currently Head of the Research Centre for Engineering History of Riga Technical University, Head and Assistant Professor at the Department of Design and Material Technology of the Institute of Design Technologies of RTU. Her main academic interests include the history of Riga Technical University, engineering sciences, interior, furniture and product design, and materials science. She is a member of the team organizing exhibitions of works of bachelor and master students of the Institute of Design Technologies of RTU (e. g. Fashion show, design product exhibitions «*Kipsalas Dizaina Kods*», «*Design Isle*», etc.).

Address: 1 Kronvalda Boulevard, Room 203, Riga, LV-1010, Latvia

Phone: +371 28897223

E-mail: ilze.gudro@rtu.lv

Rīgas Politehniskā
institūta
absolventa (1916)
Jāņa Rupā
(1889–1974)
pedagoģiskā
darbība Latvijā

ILZE ŪSELE, *Bc. oec.*, since 1991, history specialist at *Gulbene Municipality Museum of History and Art*. Her main academic interests include the history of *Gulbene* and *Gulbene District*.

Address: 3 Pils Street, Gulbene Municipality Museum of History and Art, Gulbene, LV-4401, Latvia

Phone: +371 26128984

E-mail: muzejs@gulbene.lv

INETA BAUERE, *Mg. paed.*, since 1991, Head of the History Unit at *Gulbene Municipality Museum of History and Art*. Her main academic interests include the history of *Gulbene* and *Gulbene District*.

Address: 3 Pils Street, Gulbene Municipality Museum of History and Art, Gulbene, LV-4401, Latvia

Phone: +371 29132068

E-mail: ttanex@inbox.lv

Alīda Zigmunde, Ilze Gudro, Ilze Ūsele, Ineta Bauere

Pedagogical Activities of Graduate (1916) of Riga Polytechnic Institute *Jānis Rupais* (1889–1974) in Latvia

The research on *Jānis Rupais* (1889–1974), engineer, pedagogue, and graduate of the Department of Chemistry (1916) of Riga Polytechnic Institute (RPI), was conducted using the documents of the National Archives of Latvia, the Latvian State Historical Archive and the Latvian State Archives, as well as *Gulbene Municipality Museum of History and Art*. The article about the well-known pedagogue in Latvia in the 20th century – the long-term and only Principal of *Gulbene State Commercial School and Vocational School* (1926–1944) *J. Rupais* also reflects on his activities after World War II at Riga Industrial Polytechnicum. It describes both the educational institutions, the principal and pedagogue *J. Rupais* and his work methods, and the contribution he made to *Gulbene* and Latvia.

Keywords: *Jānis Rupais*, Riga Polytechnic Institute, *Gulbene State Commercial School and Vocational School*, Riga Polytechnicum.